KULTŪRA

MENAS LITERATŪRA MOKSLAS

2011 BALANDŽIO 23 d. DRAUGO ŠEŠTADIENINIS PRIEDAS Nr. 16 (57)

Auksinė Šv. Velykų šviesa

Šv. Velykos… kalendoriaus lapelis, šventiniai atvirukai, būtini ir nebūtini sveikinimai, šventinė gastronomija ir visa kita, kas šiugžda ir čeža sauso popieriaus garsu, medžio, kadaise buvusio gyvu ir šlamėjusio savo šneką. Dvelkteli Didžiojo penktadienio laužo dūmu, vinguriuojančiu iš ugnies, ryjančios pernykščius lapus ir saussakes, sugrėbtus kiemo šapus ir pilką nebegyvą žolę, tai, kas apmirė, nutilo ir, kad vėl prašnektų gyvybinga, sodria kalba, turi gimti iš naujo.

Todėl jokie reklaminiai lankstinukai ir puošnūs atvirukai, tegu ir skelbiantys Šv. Velykas, negali atstoti mažyčio žolės stiebelio ar pirmosios aitrios dilgėlės, iškėlusios savo karpytus lapelius, gaivalingo kalbėjimo, tūkstantmečio gyvybės apreiškimo. Ką gi gali pasakyti sausi lapai, tegu ir nuspalvinti ryškaus netikro rudens spalvomis – tik tiek, kad jų laukia ugnis, pelenai ir tyla, netgi vėjas, sėjantis tuos pelenus, galbūt spalvotus, nes popierius buvo puikus, poligrafija irgi, bus tylus, kaip atodūsis, nes nieko nesveria tie spalvingi žodžių pelenai…

Tokią pelenų sėją lydėtų liūdesys, o nesustabdomą pavasario potvynį – ir baimė, nes bundančios stichijos neretai slypi už žmogiškosios sąmonės ribų. Netgi stichijų Valdovas ir pasaulių Viešpats regėtųsi baugus ir nepažįstamas, ir toks tolimas, kad ieškotume jo savo proto pakraščiuose, o ne pirmajame žolės stiebelyje.

Tačiau liūdesį išsklaido viltis, o baimę – meilė, nes galingas gamtos prabudimas liudija ne tik chtoniškųjų dievybių šėlsmą, bet ir tai, kas įprasmina mūsų būtį ir pagrindžia mūsų sąmonę: švyti prieky visų žmonijos sukurtų stebuklų, per žingsnelį nuo jų, bet – visados prieky, ir ta pačia auksine šviesos kibirkštim praskaidrina tamsius ir inertiškus mūsų pasąmonės vandenis – molio, žolės, medžio šaknų, kaulų ir akmenų sapnus.

Šv. Velykos… gamtos ir žmogaus suvienijimas, nugalint mirtį ir nuodėmę, prisikėlus Tam, kurio Vardą galbūt per dažnai kartojame ir švaistome jo auksinę gilią šviesą, pamiršdami, kokios ypatingos galios tas Vardas – Juo gydomos beviltiškos ligos, Jo šaukiamasi gūdžiausią valandą, Jo valioje tautos ir likimai.

Ir, nepaisant visų šitų didingų dimensijų, Jis toks pat stebuklingai paprastas kaip žolės stiebelis, kaip mirusio artimojo akys, žvelgiančios mėlynais ir pilkais vilkdalgių žiedais, toks pat stulbinantis, kaip tikėjimas, kad vilkdalgių žiedai kada nors – valandą žino Jisai – iš tiesų pažvelgs į mus šiltomis žmogaus akimis.

Todėl kiekvieną sykį, kai Šv. Velykų varpai paskelbia Prisikėlimą, man kvapą užgniaužia šio pažado „stichiškumas" – kaip vėjo, perbraukiančio medžių lają lyg arfos stygas, pirštai, kaip ramus ir didingas okeano spindesys ir debesų begalybė, kaip išradingos žvaigždžių elipsės ir darnios planetų orbitos.

Aš bijau šito pažado, nes jis juk neištveriamas paprasto žmogaus akims ir nesuvokiamas jo protui. Gūžiuosi prieš jį kaip skuzdėlė. Betgi baimė ir sumišimas, ir drovumas, ir kaltė, ir visa, kas verčia gūžtis stebuklo akivaizdoje, kelia mus kaip žolę kiekvieną pavasarį ir gyvybės galia stiprina tikėjimą.

Dūmai, žolė, lapai, pirmosios dilgėlės, šviesūs kaip vaiko akys karklų pumpurai, mėlynai rudas kėkštas ant brinkstančios alyvos šakos ir viltis, kad prisikeldamas gyveni, kad prisikėlęs gyvensi.

Renata Šerelytė

Liškiava. Švč. Trejybės bažnyčia. Aldonos Žemaitytės nuotr.

* * *

Ir siela išliks,
Nors iš kūno išlėks,
Ir bus mirtis nugalėta.

Ją Golgotos kalne
Dieviškasis Sūnus
Nugalėjo, mums viltį atvėrė.

Aš tikiu ir sakau:
Žemėj ko netekau,
Susitikti Anapus viliuosi,

Kur kitokia šviesa
Ir kitokie sapnai,
Kur mirtis jau yra nugalėta.

Aldona Elena Puišytė

Kitame numeryje:

- **Iš kunigo S. Ylos dvasinio palikimo**
- **Vytas Gedutis: vienos šeimos istorija**
- **Jono Aisčio panemunėse**

Redaguoja **Renata Šerelytė rainbow.vilnius@gmail.com**
Maketuoja **Jonas Kuprys**

Šio šeštadienio *Kultūros* turinys

1-as psl. Renata Šerelytė. Auksinė Šv. Velykų šviesa
2-as psl. Alfonsas Motuzas. Velykos Lietuvoje. Maldos ir giesmės
3-as psl. Naujos gyvybės auganti žolė…
4-as psl. Aldona Žemaitytė. Ant aukšto kalno – arti dangaus
6-as psl. K. Lapienytė. Dr. R. Vitas: ,,Būkime mokslininkų tauta"
7-as psl. Gediminas Mikelaitis. Žmoniškumo ugdytoja

VELYKOS LIETUVOJE. MALDOS IR GIESMĖS

ALFONSAS MOTUZAS

Velykos – Dievo siųstojo Mesijo – Kristaus prisikėlimo šventė. Velykos yra kilnojamos: visada švenčiama pirmąjį mėnulio pilnaties sekmadienį, po pavasario lygiadienio, t. y. po kovo 21 d. Skirtingais metais Velykos švenčiamos tarp kovo 22 ir balandžio 26 d. Taigi ši šventė yra išlaikiusi tradicinį ryšį su archajiškuoju Mėnulio kalendoriumi. Mokslininkai nustatė, kad Jėzus iš Nazareto mirė nukryžiuotas balandžio 4-ąją, o prisikėlė balandžio 7-ąją.

Tai pati džiaugsmingiausia ir iškilmingiausia šventė: mirtis ir pragaras nugalėti, mes išvaduoti iš jų valdžios. Todėl Velykų rytą atliekamos ypatingos Kristaus Prisikėlimo apeigos ir tris kartus procesija apeina aplink bažnyčią. Procesijoje nešami trys Kristaus ženklai: stula perjuostas kryžius, Velykų žvakė ir Prisikėlimo statulėlė, taip pat giedama giesmė „Linksma diena mums nušvito". Velykų laiku, iki Šeštinių, po palaiminimo Švč. Sakramentu giedamas tik paskutinis giesmės „Linksma diena mums nušvito" posmas:

*Šventuoju Prisikėlimu * duok mums kalčių atleidimą, * tegul ir mus džiaugsmas ima, * aleliuja, aleliuja, aleliuja* (3 kartus).

Jos maldos ir giesmės užbaigiamos pergalės viltį išreiškiančiu žodžiu *Aleliuja*. Prisikėlimo rytą prabyla varpai: „Kristus kėlės, mirtis krito, visi laukėm džiaugsmo šito". Liaudies misterijoje velyknakčio „žydai", „budeliai", mėginantys išvogti Kristaus kūną, bėga šventoriuje procesijai priešinga kryptimi. Bažnyčios šventoriuose būdavo mušami katilai arba būgnai, trimituojama mediniu kerdžiaus trimitu, grojama varinėmis dūdomis. „Kristus prisikėlė – angelai trimitavo". Su šia mintimi kaimo žmonės pasitikdavo Velykų rytą.

Po Prisikėlimo šventųjų Mišių, pašventinus kraitelėje atsineštus Velykų valgius, kuo greičiau skubama namo. Nuo seno tikėta: kas Velykų rytą iš bažnyčios greičiau namo sugrįš ir atsigavės, tam tais metais geriausiai seksis. Taigi keliuose buvo gausu lenktyniaujančiųjų. Namuose susėdus prie Velykų stalo, atsigavėjimo pusryčiai pradedami tokiu ritualu: šeima sustoja aplink stalą, tėvas ar motina, visiems pritariant, sukalba trejus poterius, kad namuose būtų taika ir ramybė, peržegnoja stalą ir sėda atsigavėti. Valgyti pradedama nuo kiaušinio.

Kas turėjo neseniai mirusių artimųjų, iš bažnyčios pirmąją Velykų dieną eidavo jų aplankyti į kapines. Kapinėse giedamos šermenų giesmės, duodama išmaldos elgetoms, prašant pasimelsti už mirusiuosius. Šis paprotys tebegyvuoja Vilnijos krašte.

Žemaitijoje Velykų švenčių metu svarbus vaidmuo tenka vandeniui, kuriuo prausiamasi ir laistomasi.

Velykinė procesija, Kabeliai, 2007

Velykų šventės istorija siekia apaštalų laikus, nes pirmieji krikščionys ją šventė drauge su žydais, kai šie minėjo išėjimą iš Egipto nelaisvės, tik krikščionys suteikė jai naują reikšmę. Apie II–III a. iškilo vadinamasis „Velykų klausimas": kada reikia švęsti Velykas? Iki tol Katalikų Bažnyčios Tėvai Velykomis vadino tik Kristaus mirties paminėjimą. Šv. Kiprijonas pirmasis savo raštuose Velykas pavadino Kristaus prisikėlimo švente. Jų išvakarėse vykdavo didžioji vigilija (budėjimas). Šventės naktis būdavo labai iškilminga: papuošdavo bažnyčias, namus, o imperatoriaus Konstantino įsakymu – ir gatves. Ištisą naktį krikščionys praleisdavo susirinkę bažnyčiose. Tada buvo krikštijami katechumenai, šventinami sakramentų aliejai. Naktinis budėjimas Rytų Bažnyčioje išliko iki mūsų dienų. Remiantis dabartine liturgija, Velykų apeigos prasideda Didžiojo šeštadienio vakare Velykų žvakės (*paschalo*) šventinimu, iškilmingu *Exultet* giedojimu, Šv. Rašto ištraukų skaitymu. Toliau šventinamas vanduo, vyksta iškilmingos Mišios. Velykų šventė tęsiasi oktavą (8 dienas). Senovėje pakrikštytieji visą oktavą dėvėdavo baltus, krikšto metu gautus rūbus. Paskutinį kartą juos užsivilkdavo kitą Velykų sekmadienį. Dėl to tas sekmadienis gavo *In Albis* („baltais rūbais") pavadinimą. Laikui bėgant ši šventė sutrumpinta iki vienos dienos.

Nuo senų laikų Velykų simboliu laikomas kiaušinis, iš kurio atsiranda gyvybė – kaip iš kapo išėjo Kristus. Pirmosios žinios apie margučių dažymą aptinkamos XVI a. viduryje. Margučiai taip pat randami ortodoksų tikėjimą išpažįstančiuose kraštuose, o tarp protestantų – nepopuliarūs, tad paprotys galbūt yra bizantiškos kilmės.

Dėmesio vertas velykinio lalavimo ir katalikiškų giesmių giedojimo paprotys, kuris net XX amžiuje buvo gyvas Dzūkijos parapijose. Susitaria būrys balsingų vyrų eiti lalautų. Prieš Velykas pasimoko velykinių giesmių, dainų, vadinamų *lalinkomis*, išsirenka vadą ir pirmosios Velykų dienos vakare traukia per kaimą, ypač lankydami tuos namus, kur žino esant merginų. Priėję prie namų pirmiausia pagieda giesmę „Linksma diena mums nušvito". Jei į giesmę reaguojama, giesmininkai pagieda lalinką, kurioje yra būtinas priegiesmis „ei lalo" arba „vai lalu lalu". Tada lalauninkai apdovanojami. Apdovanojimas – tai sakralinis aktas, apeiga, kuria siekiama, kad išsipildytų sveikintojų linkėjimai.

Giesmė „Linksma diena mums nušvito" yra vokiška. Manoma, jog lietuviško literatūrinio teksto autorius yra vyskupas Antanas Baranauskas, iš lenkiškų giesmynų išvertęs ją apie 1898 metus Seinuose. Nuo tada, matyt, ši giesmė ir rado žmonių širdyse savo vietą.❑

Kiaušiniautojai, Krokšlys, 2007. Iš kn. „Šilų dzūkai". Arūno Baltėno nuotraukos

NAUJOS GYVYBĖS AUGANTI ŽOLĖ...

Laukinė kriaušė Džiugo Petraičio nuotr.

Kotryna Grigaitytė

O DIDIS, O GERAS VIEŠPATIE

Tavo kančios apmąstymuos
Užspaudžiau kaip gyvybę
Aš tūkstantį gėlų.
Sulaužiau platinos rėmus į buitį
Ir pėdas Tavo kruvinas bučiuoti ateinu.

Kaip žemė, po lietaus gyvybės prisisunkusi,
Ar rožės, purpuro medum pritvinę, –
Malda, elegijom suvirpusi,
Sopėjimus visus užspaus krūtinėj.

O didis Viešpatie, o geras Viešpatie,
Ar palme stiebsiuosi,
Ar drebule nulinksiu
Jei tik nepulčiau Tau po kojų,
Numirtų ir siela nemirtingoji.

Julija Švabaitė-Gylienė

* * *

Kokios gražios tavo rankos,
išpuoštos skaudžiomis
mėlynėmis, –
jas išmargino senutė ligonė,
tavo išprausta, sušukuota,
paglostyta,
užmigdyta – – –

Tu myli ją,
šluostai ašaras,
klausai ką ji kalba
nesuprantama savo šneka,
jieroglifų žodžiais,
ką jai skauda,
ko jai reikia,
kad nušvistų užtemusi
saulė – – –

Tu myli tą senutę,
kai virpa siela jos –
smilkstanti žvakės liepsnelė,
kai velka ji skaudančias kojas
į kitą –
lengvesnį pasaulį,
kai meldžiasi švintant
prieš altorių
tik jai vienai
išdabintą – – –

Gražina Tulauskaitė

VIENINTELIS ŽIEDAS

Dovanoju tau žiedą. Palauk.
Neskubėk jo įmerkti į vazą:
Vienos ašaros jam jau per daug,
Visų upių jam būtų per maža.

Nebijok: amžinai jis žydės,
Bet tiktai ne vazelėj krištolo.
Tu laikyk jį prie savo širdies
Nuo akių svetimųjų iš tolo.

Nesidairo jis saulės, vandens,
Nenumirs ir be žemės, be oro.
Vien tik meile tavąja gyvens,
Tiktai tau ir žydėti jis nori.

Bernardas Brazdžionis

ŽOLĖ

Tartum dulkes, vėjai nunešė nuo sostų
Garbę viešpačių pasaulio išdidžių,
Po dienų, mirtim paženklintų, skaudžių,
Aš viena likau ant sosto jo papuošti,
Aš viena likau – žolė.

Ir tenai, kur Nerono stovėjo koja,
Ir tenai, kur Hanibalo grūmėsi pulkai,
Aš viena dabar silpna, menka žaliuoju,
Bet manęs čia nesumindo net vaikai,
Nors esu menka žolė.

Ir tenai, kur mirė Afroditė,
Nemirtinga meilės deivė išdidi –
Parnase, Eladoj ar žmogaus širdy,
Aš viena likau, it žingsniai jos suvytę,
Aš viena – žolė.

Ir tenai, kur Koliziejuj nekaltųjų
Kankinių krikščionių kraujas liejos, ten,
Kur nei liūtų nebeliko ir nei tų jau,
Kur išvesdavo juos pokylio ratan,
Telikau tik aš – žolė.

Ir tenai, kur kovės Maltos ir Harbūro
Šaunūs didvyriai už garbę jų tautų,
Prie granatų sudraskyto šalto mūro
Garbei kritusių garbingai tų ir tų
Augu aš viena – žolė.

Tartum pragaras būt siautęs Hirošima,
Rodės, amžiais čia gyvybės nebebus,
O pro mirtį, pro lavonus, pro grabus
Vėlei žmogui aš nešu užsimiršimą,
Aš – naujos gyvybės auganti žolė.

Henrikas Nagys

PAVASARIAI

Kužda ir kužda neramūs miškai pro miegą.
Nuo alsavimo karšto dreba malūnų sparnai.
Mėlyno mėnesio akys spindi tankmėj.

Nakčia skardi ir skardi giriom laukinis juokas.
Debesys lenkia ir lanksto eglių viršūnes.
Ir – pažadinti vandenys puola į prarajas.

Upės apglėbusios neša į jūrą suaižytą ledą.
Aidi akiraty slopūs griaustinio dunksėjimai.
Ilgas žėrintis žaibas atveria dangų.

Ant laukų drumzlinų lyja rytmetis.
Žmonės vienplaukiai stovi bundančioj žemėj.
Tolumoj, už nakties, lengvai atsidūsta miškai.

Vladas Šlaitas

RELIKVIJOS

Nieko nespėjau pasiimt. Nė saujos
gimtosios žemės.
Tik stiprų kvapą su savim išsinešiau
Aukštaičių juodžemio, kurs kvepia
žolės šaknim,
sliekais
ir debesėliais.

Ir tuos saulėlydžius,
ir šitą ramų kryžių,
kai saulė leidžiasi Žemaitkiemio bažnytkaimy.
Arba:
lig šiol ausyse skamba
kurklelio muzika.

Nieko nespėjau pasiimt. Nė vieno
mažyčio ryšulio,
Tik šitą kvapą, kai pavasaryje juodžemį
girti noragai su dangum sumaišo,
ir šitą muziką, kai kiaurią naktį
mažam bažnytkaimy kurklelis griaudžia.

Ant aukšto kalno – arti dangaus

ALDONA ŽEMAITYTĖ

Liškiava nuo Druskininkų – ranka pasiekiama, tarsi būtų kurorto tąsa. Važiuojant miškingu keliu, mėtančiu staigius vingius, tik spėk dairytis, kad iš priekio kas nors jaunas, lekiantis kaip akis išdegęs, nebumbtelėtų į mašinos šoną arba nesuknežintų jos nosies. Nemunu pasiekti Liškiavą yra arčiau, bet kelionė trunka ilgiau, nes garlaivis pamažu stumiasi pro vaizdingus upės pakrančių šlaitus, gabendamas turistus ar šiaip poilsiautojus ir išpurtydamas juos ant kranto ties Liškiavos piliakalniu. O nuo jo link architektūros paminklo, Pietų Lietuvos vėlyvojo baroko perlo – Švč. Trejybės bažnyčios ir dominikonų vienuolyno ansamblio – pėdink dairydamasis į visus šonus ir gėrėdamasis stebuklingo grožio Dzūkijos gamta. Štai ir tiltelis, po kuriuo tarp stačių skardžių gurga mažulytis upeliukas, įtekantis į Nemuną. Stebėtina jo energija ir gyvybingumas.

Švč. Trejybės bažnyčia ir varpinė. Autorės nuotraukos

Įspūdis

Kai žiūri nuo šventoriaus laiptų apačios į viršų, prieš akis stūkso keturkampė santūraus silueto bažnyčia su dviem bokšteliais. Dingteli mintis: ši bažnyčia kaip švyturys, siunčiantis signalus Dangop. Už jos spindi dangaus žydrynė, o apniukusią ar vėjuotą dieną plaukia debesų laivai begaliniai aukštame danguje. Senoviniai, grubiai tašytų akmenų laiptai veda į Bažnyčios kalną, kol šventoriuje akis į akį susiduri su medine šv. Agota, sergėtoja nuo gaisrų ir kitokių su ugnimi susijusių nelaimių. Ant statulos pjedestalo pritvirtinta lentelė su Liškiavos kultūros centro herbu – skydo viršuje įsitaisiusiais dviem linksmais angeliukais – skelbia, kad „*Garbė ir dėkingumas iškiliems tautiečiams Vytautui Vitkauskui ir Vidui Onuškevičiui, kurie savo išminties šviesa ir dosnia auka išsklaidė šešėlius, temdžiusius šventoriaus grožį. Už jūsų gražią iniciatyvą, supratingumą bei auką, skirtą šventoriaus teritorijos tvarkymui, jums dėkinga Liškiavos parapija. 2008*”. Ta auka nei daug, nei mažai – ketvirtis milijono litų. Tokie aukotojai nesimėto net milijonierių kraštuose... Šventoriuje dar stovi kresna varpinė, o tiesiai prieš akis – įėjimas į šventovę. Štai joje ir prasideda tai, ką galėtum pavadinti dangiška begarse muzika: šviesa ir šešėliai žaidžia bažnyčios skliautuose, kupolo karnizuose (bažnyčios erdvė – bizantiško kryžiaus pavidalo), altorių frizų linijose. Mėlynos spalvos blyksniai altoriuose dega tarp auksinių gijų, išsirangiusių balto marmuro kolonų iškilnioje rimtyje. Visas šis nenutrūkstantis skulptūrų, altorių, paveikslų, aprėmintų laužytom frizų linijom, judėjimas jau savaime skamba mažoriniais tonais, o kai užgroja vargonai, kai užgieda bažnyčios choras... tada galima įvertinti graikiško kryžiaus plano kupolinių bažnyčių akustinę vertę.

Istorija

Kaip teigia įvairūs rašytiniai šaltiniai, Liškiavos vardas aptinkamas jau nuo 1040 metų. Pirmoji, medinė, bažnyčia Liškiavoje pastatyta netrukus po Didžiojo Lietuvos kunigaikščio Vytauto mirties, 1450 metais. Praėjus daugiau kaip 250 metų, 1697-aisiais, Liškiavos dvarininkai Kristina ir Jurgis Kosylos visus savo turtus užrašė Seinų vienuoliams dominikonams, kad šie Liškiavoje įsteigtų dar vieną vienuolyną ir pastatytų bažnyčią. Taip Liškiavoje atsirado bažnyčios ir vienuolyno ansamblis, kuris šiandien savo menine verte prilygsta Pažaislio vėlyvojo baroko šedevrui. Statyba truko daugiau kaip 20 metų.

XVIII amžius buvo Liškiavos dominikonų klestėjimo laikotarpis. Ansamblio puošmena – Švč. Trejybės bažnyčia, kurios architektūrinis centras – aštuonkampis 36 metrų aukščio kupolas lyg Dievo akis stebi žemai apačioje besimeldžiančius žmones. Septyni puošnūs rokoko stiliaus altoriai su skulptūromis iš abiejų altoriaus pusių. Dešimt XVIII a. freskų, vaizduojančių dominikonų gyvenimo scenas. Meniški paveikslai, iš kurių vertingiausias vaizduoja Mariją Magdalietę. Manoma, kad tai vieno iš Rafaelio mokinių darbas. Originalūs suolai-klauptai, papuošti intarsijomis – su deglais nasruose bėgančių šunų (dominikonų simbolis) galvomis. Stebuklingas Dievo Motinos paveikslas, anais laikais buvęs centriniame altoriuje. Vargonai, 1899 m. pagaminti Varšuvoje ir pastatyti vyskupo A. Baranausko vizitacijos garbei. Šiais vargonais anuomet vargonavo M. K. Čiurlionio tėvas.

Centrinis bažnyčios altorius.

Dominikonai Liškiavoje klestėjo iki trečiojo Lietuvos-Lenkijos valstybės padalijimo. Aukšta mūro tvora apjuostoje teritorijoje vienuoliai šalia vienuolyno ir bažnyčios dar buvo pasistatę šeimyntrobę, skalbyklą, svirną, kitus ūkinius pastatus. Nemuno šlaituose jie užveisė sodus, daržus, iškasė du žuvingus tvenkinius. Kai Liškiava atiteko anuometinei Prūsijai, kone visas dominikonų turtas buvo iš jų atimtas, jiems neleista papildyti vienuolyno naujais nariais. 1814 metais mirė paskutinis Liškiavos dominikonas. Jis palaidotas bažnyčios rūsyje greta kitų savo brolių (keletas karstų išliko iki šių dienų, juos galima apžiūrėti lankant religinio paveldo parodą). Bet atiduoti vienuolyną ir bažnyčią parapijai valdžia neskubėjo. Iki 1819 metų, kai vienuolyne buvo apgyvendinti rusų kareiviai, čia buvo įrengtas sandėlis. Apleisti pas-

Liškiava šiandien (tolumoje – piliakalnis).

Nukelta į 5 psl.

Restauruotas vienuolynas ir įrengtas vidinis kiemas.

Liškiavos klebonas, kanauninkas Valius Zubavičius.

Atkelta iš 4 psl.

tatai pamažu nyko. Nepriklausomos Lietuvos laikais bažnyčia ir vienuolynas buvo remontuojami, pastatuose veikė paštas, valsčiaus įstaiga, parduotuvės, 1939 m. įkurta turizmo stotis. 1941 m. ansamblį nusavino bolševikai, pokaryje jo paskirtis keitėsi keletą kartų. Puošnioji bažnyčia merdėjo, o vienuolyno pastate 1947–1976 m. veikė vidurinė mokykla, vasaros metu – pionierių stovykla. Po to jo patalpos atiteko „Lelijos" siuvimo susivienijimui. „Lelija", dengdama kiaurus stogus, paremontuodama patalpų vidų, galima sakyti, išgelbėjo ansamblį nuo visiško sunykimo.

Dabartis

Praėjusio amžiaus paskutiniajame dešimtmetyje teko susipažinti su Liškiavos bažnyčios klebonu, kanauninku Valiumi Zubavičiumi, kuris čia klebonauja nuo 1989 metų. Bažnyčią ir vienuolyną, apleistą sovietmečio „šeimininkų", per dvidešimt metų jis prikėlė naujam gyvenimui taip, kad visi tik aikčioja. Tokia puošmena kaime, kur šiuo metu gyvena tik 32 žmonės. Lankytojai apstulbsta, išvydę preciziškai, su skoniu ir išmanymu sutvarkytą teritoriją ir joje esančius pastatus. Mano manymu, V. Zubavičius yra ypatingo talento dvasininkas, pašauktas turėti konkrečią viziją ir ją įgyvendinti realybėje, pasitelkus kantrybę, diplomatiją, užsispyrimą, išmanymą ir visa tai apvainikavus didele energija.

Prisimenu pirmąją pažintį su klebonu, kai bažnyčia buvo tik pradėta restauruoti. Po jos skliautais skraidė daugybė balandžių, kurie dergė ant rokoko stiliaus altorių. Aidžioje erdvėje į viršų kilo pastoliai, nes gana sparčiai vyko restauracijos darbai. Ryškėjo atidengiamos senosios freskos, buvo valomi altoriai, renkami išlikę senieji bažnytiniai rūbai ir indai, altorėliai, medinės tautodailininkų dievdirbių skulptūrėlės... Visus senosios bažnyčios reliktus dabar galima pamatyti bažnyčios rūsiuose įrengtoje liturginio paveldo ekspozicijoje. Ten pat prie seno mūro sienos prisišliejusi ir laiko dulkių nupilkinta šv. Agotos statula, o šventoriuje dabartinius bažnyčios lankytojus pasitinka jos kopija, kurią padarė kaunietis skulptorius Alfonsas Vaura. Senoji skulptūra šventoriuje atsirado po to, kai 1808 m. į bažnyčią trenkė žaibas. Manyta, kad šv. Agota apsaugos pastatus nuo gaisrų. Toje pat šventoriaus vietoje stovėjo ir šv. Elenos statula, ne kartą sunykusi ir vėl atkurta. 1855 m. prie šios skulptūros buvo palaidotas Liškiavos bažnyčios klebonas A. Jucevičius.

Bažnyčios restauracijai reikėjo pinigų. Šiek tiek jų kasmet skirdavo Lietuvos Vyriausybė, bet didžiąją jų dalį klebonas turėdavo susirasti per rėmėjus ir aukotojus. 1997 metais bažnyčia buvo galutinai restauruota, o kun. V. Zubavičius užsimojo sutvarkyti vienuolyną ir begriūvančius vienuolynui priklausiusius pastatus. Taip gimė projektas „Liškiavos vienuolyno sutvarkymas ir pritaikymas turizmui".

1998 metais Vyriausybės nutarimu Vilkaviškio vyskupija ir Alytaus apskrities administracija įsteigė viešąją įstaigą „Liškiavos kultūros centras", kuri turėjo rūpintis paminklinio ansamblio restauravimu ir panaudojimu kultūros, turizmo reikmėms. 2004 m. ši įstaiga, viena pirmųjų Lietuvoje, ėmėsi kurti projektą europiniams pinigams gauti. Projekto rengėjas ir vykdytojas kun. Valius ryžosi fantastiškam ir fanatiškam darbui: norint sutvarkyti pastatus ir teritoriją reikėjo gauti 10 milijonų litų paramą. Projektas nukeliavo – tarp tūkstančių kitų – į Lietuvos verslo agentūros prie Ūkio ministerijos valdininkų kabinetus ir keletą metų sukosi įvairių derinimų, konkursų, pritarimų ir atmetimų verpete. Kaip suprantu, tai buvo tipiškas Lietuvos valdininkijos-biurokratijos darbo vaizdelis, nesikeičiantis iki šių dienų, nes Lietuva yra viena iš tų valstybių, kurios nepajėgia įsisavinti Europos Sąjungos jai skirtų milijardų. Kodėl nepajėgia? Tai jau būtų atskira tema pasvarstymui apie sovietinį mentalitetą, kuris neišraunamai įstrigo vyresniosios kartos valdininkijos galvose. Pažvelgus į dabartinę padėtį, atrodo, kad baisus vėžys tebegraužia mūsų valstybės kūną, nes žmonės, kurie nori konkrečiai ką nors padaryti, yra nustumiami į pašalę, o valdžioje įsitvirtino tie, kurie buvo įpratę darbą tik simuliuoti. Ministerijose knibžda šimtai veltėdžių, popierėlių perkilnotojų iš vieno stalčiaus į kitą, nekūrybingų bukagalvių, neprileidžiančių gabaus jaunimo prie konkrečių darbų. Jei ne kun. V. Zubavičiaus užsispyrimas ir kantrybė, Liškiavos kultūros centro projektas tikriausiai būtų sužlugdytas.

Liškiavos kultūros centro pateiktas paminklinio-architektūrinio ansamblio atstatymo projektas buvo suskaldytas į keletą smulkesnių. Vienas jų – teritorijos sutvarkymo – projektas, kuriam įgyvendinti reikėjo iš ES gauti apie keturis milijonus litų, buvo „derinamas", tiksliau pasakius, stumdomas tarp įvairių žinybų šešerius metus. Pagaliau, gavus visus leidimus, įgyvendintas per... šešis mėnesius. Marijampolės UAB „Šilna" atstatė sovietmečiu išverstas arkines tvoras, įrengė pasivaikščiojimo takus, stendus, rodykles, pasodino medžius, želdynus, išvalė užakusį, prieš tris šimtmečius dominikonų iškastą tvenkinį, įrengė puošnų Liškiavos architektūrinio ansamblio vidinį kiemą, kurį supa jau atstatyti arba atstatomi pastatai. Kiemas primena Italijos paminklinių barokinių ansamblių kiemus, kurie stebina preciziška išorinio dizaino ir atliktų darbų kokybe.

Altorėlis parodoje.

Kaip klebonas sugebėjo išreikalauti tokios aukštos kokybės, – tikriausiai jam vienam težinoma. Per tuos keletą projekto derinimo ir tvirtinimo metų darbų sąmata padvigubėjo. Pasikeitė kainos. Suoliukas vietoj 400 litų 2004 metais, 2008-taisiais jau kainavo 800 litų. Šviestuvo kaina nuo 800 litų išaugo iki kelių tūkstančių...

Šiuo metu įgyvendinamas dar vienas projektas – beveik sugriuvusią buvusią šeimyntrobę norima atstatyti turizmo reikmėms. Mat turistų Liškiavoje kasmet vis gausėja. Vasaros metu Liškiavos ansamblį aplanko po kelis šimtus žmonių. Lankytojų paslaugoms vienuolyno patalpose įrengtos dvi konferencijų salės, kur rengiami net vyriausybiniai susitikimai. Čia jau viešėjo Lietuvos, Lenkijos, Estijos prezidentai. Savo renginius organizavo ambasados ir kitos delegacijos. Vyksta seminarai, dailės parodos. Kasdien rengiamos pažintinės ekskursijos po XVII a. bažnyčią, rodant jos meno vertybes, kai galima akimoju iš akinančios savo šviesa bažnytinės erdvės nusileisti į šaltus rūsius, kurie leido buvusių vienuolių palaikams pasiekti mūsų dienas. ❑

Senieji arnotai religinio paveldo parodoje.

Dr. R. Vitas: ,,Būkime mokslininkų, ne vien mėgėjų tauta"

Pažintis su naujuoju Lituanistikos tyrimo ir studijų centro tarybos pirmininku

KRISTINA LAPIENYTĖ

Didžioji išeivijos lietuviškų organizacijų dalis veikia panašiai: jų veiklą tvarko valdyba ir taryba – vykdomoji ir sprendžiamoji valdžia. Ne išimtis ir Lituanistikos tyrimo ir studijų centras (LTSC). LTSC taryba – vienetas, kuris sprendžia pagrindinius Centro klausimus, numato veiklos kryptis. LTSC veikla yra daugialypė – čia saugomi ir dokumentai, nuotraukos, kitokia archyvinė medžiaga, įkurtas Lietuvių muziejus (vitrinos, kurias galima pamatyti visuose Jaunimo centro koridoriuose), Žilevičiaus-Kreivėno muzikologijos archyvas, Pasaulio lietuvių archyvas, Laisvės kovų muziejus, S. Budrio vardo lietuvių fotoarchyvas, Lietuvių genocido tyrimo centras Amerikoje, J. Dainausko vardo istorijos biblioteka, Lietuvių medicinos muziejus ir archyvas, vaizdinių-garsinių priemonių bei periodikos skyriai ir kt. Taigi LTSC taryba turi nemažai uždavinių, spręsdama, kuriuo keliu sukti, kam skirti pirmenybę ir kaip visus šiuos turtus puoselėti, saugoti ir padaryti prieinamus visuomenei. Be to, taryba rūpinasi ir archyvų išlaikymu – kaip ir kur saugoti medžiagą, kaip išsilaikyti finansiškai. Tai visuomet aktualios problemos.

Centrui vadovavo ne vienas žinomas veikėjas

Per beveik 30 LTSC gyvavimo metų tarybai vadovavo keletas žinomų išeivijos veikėjų. Tik susikūrus LTSC, tarybos pirmininku tapo dr. Tomas Remeikis. Jo pirmininkavimo metu LTSC suformavo savo veiklos gaires, buvo pradėtas archyvų sistematizavimo darbas. Nuo 1988 iki 1998 metų LTSC tarybai vadovavo dr. Adolfas Damušis. Tuo metu, Lietuvai atkūrus nepriklausomybę, LTSC labai daug bendradarbiavo su Lietuvos įstaigomis, išsiuntė daugybę talpų su dublikatinėmis, išeivijoje leistomis knygomis Lietuvos bibliotekoms ir universitetams. 1998 m. prie LTSC tarybos vairo stojo dr. Kazys G. Ambrozaitis, kuris iki šiol yra LTSC tarybos narys ir nuolat rūpinasi Centro reikalais. Jo pirmininkavimo metu LTSC perėmė Laisvės kovų muziejų ir pradėjo plėtoti santykius su JAV Lietuvių Bendruomene. 2001 m. LTSC tarybos pirmininku buvo išrinktas dr. Vytautas Bieliauskas. Nors ir gyvendamas Cincinnatyje, OH, jis nuolat atvykdavo į LTSC posėdžius, negailėjo savo laiko, aptardamas Centro rūpesčius su tuometiniu LTSC valdybos pirmininku prof. dr. Jonu Račkausku. Dr. Bieliauskas taryboje atstovavo JAV LB. 2010 m. rugsėjo 11 d. posėdyje prof. dr. Bieliauskas atsistatydino.

Penktuoju LTSC tarybos pirmininku išrinktas dr. Robertas Vitas, kuris LTSC gyvenimą žino ne iš išorės, bet iš pagrindų – pats buvo vienas iš Centro įkūrėjų, ilgą laiką kuravo daugelį programų. Tai, kad dabar LTSC bei Pedagoginio lituanistikos instituto (PLI) bibliotekų skaitytojai gali greitai susirasti reikiamą knygą, yra dr. Vito nuopelnas – keletą vasarų, dar būdamas PLI studentas, jis praleido kataloguodamas ir modernizuodamas šias bibliotekas. Kartu su prof. dr. Račkausku, ilgamečiu LTSC valdybos pirmininku, dr. Vitas siekė, kad LTSC įsitvirtintų kaip rimta institucija, kurioje saugomi ne vien archyvai, bet vyksta mokslinis tiriamasis darbas. Jie ir kiti LTSC darbuotojai rinko medžiagą, plėtė ryšius su mokslininkais ir institucijomis, gavo stambesnių archyvinių palikimų, kitų rinkinių, praplėtė patalpas. Šiandien sukaupta tiek medžiagos, kad vos beliko vietos, ir tai skatina dr. Vitą, valdybos pirmininką dr. Augustiną Idzelį ir LTSC vadovybę išsamiai ištirti bei nagrinėti ilgalaikį patalpų klausimą.

Skautas ir akademikas

Gimęs ir augęs Čikagoje, dr. Vitas – puikus pavyzdys, kaip išeivija išsaugojo ir puoselėja lietuviškumą. Jis puikiai kalba lietuviškai. Kaip ir daugelis jo kartos lietuvių, dr. Vitas įsitraukė į skautų veiklą: skautas-akademikas, ėjęs įvairias pareigas, tarp jų – tuntininko ir Lietuvių skautų brolijos vadijos nario, buvo apdovanotas skautų Vydūno Jaunimo Fondo premija. Šiuo metu dirba su jaunimu

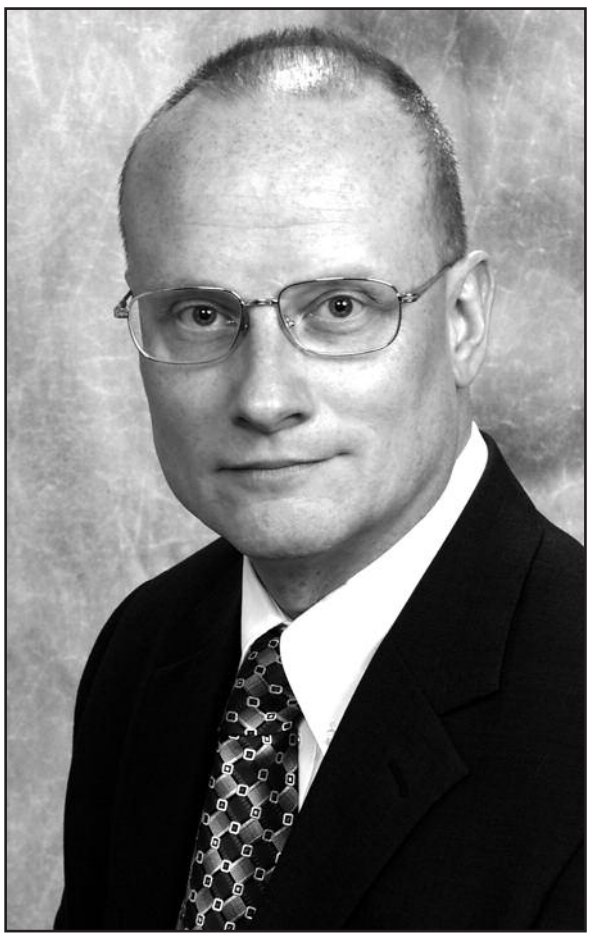

Dr. Robertas Vitas – dabartinis Lituanistikos tyrimo ir studijų centro tarybos pirmininkas

,,Lituanicos" tunte. Teko jam paragauti ir dėstytojo duonos – dėstė politinius mokslus Loyola University, šešerius metus – istoriją PLI. Tačiau tuo dr. Vitas neapsiriboja, mokslines jėgas skiria ne tik mokslo tyrimams ir studijų leidimui, bet ir organizacinei mokslo veiklai.

Dr. Vitas yra išleidęs keletą knygų, paskelbęs 12 mokslinių straipsnių ir recenzijų lietuviškomis temomis. Gerai susipažinęs su tarptautine politika, savo studijose jis bendras mokslo teorijas pritaikė lietuviškoms temoms. Tarptautinė mokslinė leidykla ,,Praeger" išleido jo disertaciją apie JAV nepripažinimo politiką sovietų okupacijos metais ,,The United States and Lithuania: 'The Stimson Doctrine of Nonrecognition"(1990). Disertacija laimėjo Lietuvių katalikų mokslo akademijos Romoje ir Vlado Jakubėno fondo mokslines premijas.

Toliau domėdamasis šia tema, dr. Vitas Stimsono doktrinos užbaigimą, Lietuvai atgavus nepriklausomybę, išnagrinėjo Amerikos politinių mokslų sąjungos konferencijoje ir straipsnyje ,,The Recognition of Lithuania: The Completion of the Legal Circle" žurnale ,,Journal of Baltic Studies" (1993). Dr. Vitas 1991–1999 m. priklausė to žurnalo redakcijai. Be to, 1991–2002 m. jis buvo „Lituanus" redakcijos narys.

Bendradarbiavimas

Didžiausias dr. Vito organizacinis užmojis lietuvių moksliniame gyvenime – reikšmingas įnašas steigiant LTSC 1982 m. bei plėtojant jo veiklą. Centre stažavosi mokslininkai iš Lietuvos, Europos, Pietų Amerikos, Australijos ir Japonijos. Dr. Vitas čia turėjo garbės dirbti su tokiais išeivijos mokslininkais kaip dr. Petras Jonikas, dr. Jonas Račkauskas, dr. Adolfas Damušis, dr. Tomas Remeikis, dr. Vytautas Bieliauskas.

Dirbant LTSC, dr. Vitui teko proga susipažinti su daugeliu mokslininkų, studijuojančių Lietuvos istoriją ir kultūrą. Vienas tokių – dr. William Urban, pasaulinio masto viduramžių istorijos tyrinėtojas, kurį dr. Vitas pakvietė bendradarbiauti. LTSC yra išleidęs keletą dr. Urbano knygų apie kryžiuočių karus baltų šalyse. Jos yra vienos iš populiariausių LTSC leidinių anglų kalba.

LTSC išspausdino ir paties dr. Vito darbus. 2004 m. išleista jo knyga apie kariuomenės ir visuomenės santykius prezidento Antano Smetonos valdymo metu ,,Civil-Military Relations in Lithuania Under President Antanas Smetona 1926–1940". Čia dr. Vitas pristatė savo sukurtą ,,Margirio sindromą", bandydamas paaiškinti Lietuvos kariuomenės padėtį vidaus politikos sūkuryje ir jos pasiruošimą ginti Lietuvą 1940 m.

Tą pačią temą jis nagrinėjo ir Lituanistikos instituto suvažiavime ,,Kariuomenės vaidmens teoretiniai aspektai prezidento Smetonos laikais" (1989) bei vėliau, aptardamas mūsų laikų Lietuvos kariuomenę skyriuje ,,Civil-Military Relations in Lithuania" knygoje apie nepriklausomybę atgavusių valstybių kariuomenes ,,Civil-Military Relations in Soviet and Yugoslav Successor States" (1996).

Dr. Vitas yra bendradarbiavęs ir kituose LTSC leidiniuose. Jis buvo istoriko Gary Hartmano knygos apie JAV lietuvių politinę veiklą ,,The Immigrant as Diplomat: Ethnicity, Nationalism, and the Shaping of Foreign Policy in the Lithuanian–American Community, 1870–1922" (2002) redakcinio komiteto narys. Parašė įvadą Kazimiero Baltramaičio redaguotam ,,The New York Times" laikraščio straipsnių rinkiniui apie Lietuvą Antrojo pasaulinio karo metu ,,Lithuania During the Second World War As Reported in the New York Times 1938–1944" (1992).

Aktyvus mokslinėje bendruomenėje

Dr. Vitas jau nuo studijų laikų buvo aktyvus mokslinės bendruomenės narys. Studijuodamas buvo paskelbęs straipsnį apie Vilniaus universitetą lenkų okupacijos metais. Tik baigęs PLI ir įgijęs bakalauro laipsnį, ,,Lituanus" žurnale paskelbė studiją apie 1938 m. lenkų ultimatumą ,,The Polish-Lithuanian Crisis of 1938: Events Surrounding the Ultimatum" (1984). Įdomu, kad Lenkijoje leidžiamas žurnalas ,,Kultura" recenzavo tą studiją, kritikuodamas ,,jauną lietuvį mokslininką". Kitais metais ,,Lituanus" žurnale išspausdintas dr. Vito išverstas ir pakomentuotas ministro Jurgio Baltrušaičio memorandumas apie lenkų ultimatumo pasėkmes ,,The Polish Ultimatum to Lithuania: The Despatch of Lithuanian Minister Jurgis Baltrusaitis in Moscow" (1985).

Dr. Vitas įsitikinęs, kad svarbu ne tik kurti, bet ir skleisti mokslo žinias lietuvių bei kitataučių visuomenėse. Todėl ne vieną kartą davė interviu lietuvių, amerikiečių, anglų ir kt. žurnalistams. JAV federalinės valdžios paprašytas, dr. Vitas dalyvavo įvertinant ,,Amerikos balso" lietuvių skyrių. Viena jo paskaita buvo įrašyta ir ,,Vatikano radijo" paskelbta okupuotai Lietuvai. University of Illinois at Chicago 1994 m. suorganizavo *Association for the Advancement of Baltic Studies* tarptautinę konferenciją, o 1992–1996 m. buvo AABS vicepirmininkas. Yra prisidėjęs prie lietuvių mokslo ir kūrybos simpoziumų rengimo.

Darbas IUS ir JAV kariuomenėje

Kita dr. Vito veiklos sritis – veikla tarptautinėje organizacijoje ,,Tarpuniversitetinis ginkluotų pajėgų ir visuomenės seminaras" (angl. Inter-University Seminar on Armed Forces and Society, arba IUS). IUS 1960 m. įsteigė garsus karo sociologas ir University of Chicago profesorius dr. Morris Janowitz ir dabar jungia visų žemynų mok-

Nukelta į 8 psl.

Žmoniškumo ugdytoja Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

GEDIMINAS MIKELAITIS

Šiais metais prisimename Gabrielę Petkevičaitę-Bitę (1861–1943) – pedagogę, publicistę, prozininkę, dramaturgę, kritikę, labdarę, knygnešę ir daraktorę. Privačiai mokytą Lauryno Ivinskio, 1878 m. baigusią Mintaujos mergaičių mokyklą, 1885–1886 m. lankiusią Deltuvos bitininkystės ir sodininkystės kursus. 1894 m. kartu su Jadvyga Juškyte įsteigusią moksleivių ir kultūros darbuotojų šelpimo draugiją „Žiburėlis", vieną iš 1899 m. Palangoje įvykusio pirmojo lietuviško spektaklio organizatorių. 1908 m. dirbusią „Vilniaus žinių", 1909–1914 m. „Lietuvos žinių" redakcijose. Nuo 1919 m. mokytojavusią Panevėžyje; nenuilstančią aktyvią visuomenininkę, 1920–1922 m. Steigiamojo Seimo narę.

Nors Bitės proza iš esmės yra realistinė bei pozityvistinė, geriausiuose savo apsakymuose ir apysakose („Žemaitė", „Homo sapiens", „Dievui atkišus", „Beždžionaitė", „Vilkienė", dramoje „Kova", komedijose „Parduotoji laimė", „Litvomanai", romane „Ad astra", publicistiniuose straipsniuose) ji kėlė socialinės skriaudos, švietimo bei filantropijos, tautinio sąmonėjimo problemas. Periodinėje spaudoje skelbė korespondencijas, literatūros kritikos rašinius, vėliau aštriosios publicistikos straipsnius kultūros, švietimo, socialiniais klausimais.

G. Petkevičaitės-Bitės, kaip ir kitų žymių mūsų tautinio atgimimo veikėjų rašytojų (Vydūno, Šatrijos Raganos, Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės, Kazio Puidos, O. Pleirytės-Vaidilutės, J. Lindės-Dobilo ir kitų) raštams būdinga pedagoginė ir švietėjiška linkmė. Vincas Mykolaitis-Putinas yra pabrėžęs jos pozityvistinį švietimą, mokymo ir auklėjimo ryšį su gyvenimu: „Šviesūs G. Petkevičaitės-Bitės ir jos, kaip auklėtojos bei žmonių užtarėjos, darbai kultūriniame Lietuvos gyvenime turi didesnės reikšmės negu literatūriniai jos kūriniai".

Vis dėlto ką reiškia ugdyti žmoniškumą gyvenime? Kokiomis priemonėmis jo siekė garsioji švietėja? Kaip tai padaryti, kai amžių sąvartoje ir vėliau, XX a. pradžioje, Lietuvoje buvo daug suirutės, karo žiaurumo, nepriteklių, kai permainų laikais būdavo pakrikęs ir žmonių elgesys?

Pirmiausia iš savo tėvų, iš L. Ivinskio rašytoja perėmė priesaką viskuo dalytis su nuskriaustaisiais, neturtingaisiais, nelaimingaisiais. Kaip tik čia buvo jos aukojimosi kitiems mokykla, pastūmėjusi rašytoją nuolat rūpintis našlaičiais, ligoniais, padėti siekti mokslo gabiems jaunuoliams; kurti įvairias pagalbos ir labdaros organizacijas: kalinių globos, moterų sąjungos, abolicionistų draugijos, mokytojų savitarpio pagalbos ir kt.; Pirmojo pasaulinio karo metais pedagogė išlaikė felčerių egzaminus, kad galėtų gydyti Puziniškio apylinkių žmones, organizavo švietimo kursus suaugusiesiems; po karo kurį laiką mokytojavo Panevėžio gimnazijoje. G. Petkevičaitė-Bitė nuolat mokė ir lavino – namuose ir valdiškoje mokykloje, vaikus ir suaugusiuosius. Ji ne tik švietė ir perteikė žinias, bet stengėsi ugdyti asmenybes, *susipratusius inteligentus*, kaip ne kartą pati yra pabrėžusi. Pagrindinė inteligentijos užduotis – saugoti visuomenę nuo amoralumo ir ugdyti tvirtus dorovinius principus. Kaip švietėja G. Petkevičaitė-Bitė gėrį įvardija ne kaip nuo žmonių valios nepriklausomą siekiamybę, o kaip valios sau pačiai iškeliamą elgesio dėsnį: išlavintu protu, sąžinės jautrumu, valingu pasiryžimu tarnauti visuomenės gerovei.

Visuomeninį asmens ugdymą rašytoja jungė su istorijos ir psichologijos žiniomis. Pedagogikos uždaviniu ji laikė žmonių prigimties tobulinimą ir jos dorinės vertės kėlimą. Tobulinimosi variklis yra gyvenimo kova. Pedagogika turinti mokyti kovoti dėl to, kas teikia visuomenei didžiausią naudą ir prieš tai, kas kliudo vienytis visuomenei ir jai bendrai veikti. Kritikuodama Sofijos Kymantaitės-Čiurlionienės knygą „Lietuvoje" rašytoja teigė: „istorija, didžiausioji žmonijos mokytoja, rodo visuomet ir visur, jog tautų likimas priguli ne nuo to, kiek kokia tauta turi talentuotų žmonių (kaip to norėtųs Čiurlionienei), bet nuo to, kiek tautoje yra stipraus būdo žmonių". Visuomenės susipratimas didinamas ne iškeliant individą aukščiau už bendruomenę, tačiau mokant ir aiškinant pilietinio sugyvenimo reikalus. Kultūros ir visuomenės gerovės pamatas – „per savo aš tobulinimos – prie savo visuomenės tobulinimo ir per savo visuomenės tobulinimo – prie viso žmonijos tobulinimo". Literatūros dora, jos dorumas skatina visuomenę eiti kultūros keliu. Taiklus žmoniškumo perteikimo pavyzdys gali būti Bitės „Karo meto dienoraščio" ištrauka apie kazokų apsistojimą jos namuose. Rašytoja junta piktus kazokų norus, tačiau kartu supranta, jog „vienintelis mus, beginklius gyventojus, dengiąs skydas... tai mūsų žmoniškumas. 'Žiūrėk į kiekvieno žmogaus širdį ir stenkis joje

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

glūdinčius perlus surasti ir aikštėn iškelti', – sako vis man mano vidujinis įsitikinimas. [...] Kazokai juto, kad aš lyg nežiūrėdama, ganau akimis jų kiekvieną judėjimą. Ir aš jutau, kaip mūsų didžiai žmoniškas elgimasis su jais jų kiekvienam negeistinam mums išsišokimui tiesiog kelią užkirsdavo, pančius uždėdavo". Matome žmoniškumo paveiktų jutiminių širdies nuostatų perkaitą, dorinį pasitikėjimo ryšio užmezgimą. Ugdomasis veikimas grindžiamas prigimties pažinimu ir derinamas, kreipiamas prie siektinų tikslų. G. Petkevičaitė-Bitė pabrėžia nuolat tobulėjančią žmogaus sąmonę ir etiką.

Vaižganto pastebėjimu: ,,Ypač pažymėtina, kad G. Petkevičaitė-Bitė pati dirbdama keleriopą kultūros darbą, niekados nesijautė viena pati tą darbą dirbanti. Visi, rodės, jai padeda, ji tesanti viena akelė to darbininkų tinklo, kuriuo apsitiesė visa Lietuva". Ji nesuprato luomų kivirčo ir partinio iškrikimo, rūpinosi visais, kuriems pagalbos reikėjo nepriklausomai nuo partinių pažiūrų ir luomų skirtumų. Visuomenės gerovė jai buvo *super omnia*.

Vaizduodama liaudies skurdą ir nelemtus dvaro santykius su kaimiečiais, keldama gyvenimo negeroves, būdo nerangumą, proto neišlavinimą, mąstysenos nenuoseklumą, G. Petkevičaitė-Bitė norėjo pataikyti ir liaudžiai, ir dvarininkams. „Vergijos pančiai per daug dar įsigraužę į mūsų tautos kūną, kad minia suprastų tą palaimą, kuri plaukia iš organizuoto tautos organizmo". Tiesioginėms pareigoms atlikti būtinas susivaldymas ir minčių suvaldymas, o tai neišvengiama be stiprios valios, nes tvirtas būdas yra veiklaus charakterio pamatas. Žmoniškumas gludinamas pagal prigimties dėsnius, kalasi taip pat iš gamtos grožio, kuris „verčia sielos gėlę stieptis aukštyn". „Kad ir sąmoningai paverčiau savo gyvenimą kietos pareigos kalva, kurioje geležiniai darbo kūjai nesiliauja kalę, tačiau dažnai jaučiuos pagauta ir sužavėta gamtos grožio, ypač jos rimties ir harmonijos," – rašė pedagogė.

Gailestingumo darbai kyla iš asmens kultūros, ypač iš vidinės sielos kultūros. Kiekvieno žmogaus gelmėse glūdi tiesos bei teisybės grūdas, kurį privalu daiginti ir auginti iki pasigailėjimo bei užuojautos jausmų. Pasiremdama Rytų kultūrų ir Šv. Rašto pavyzdžiais, G. Petkevičaitė-Bitė klausia: „jei fakyrai gali net peiliais sau kūną varstyti, tai kodėl aš negaliu pakentėti, jei tomis kančiomis galiu nors kiek palengvinti mirštančiam žmogui? Tai ką gali puslaukinis fakyras, kodėl negalėtų padaryti kultūros žmogus, turėdamas kilnų tikslą?" „Jei mes, inteligentai, nebūsime mūsų tautai lygūs tiems ugniniams stulpams, kurie kadaise žydų tautai rodė kelią tyruose... Ką mes nuveiksime? Ir kokia mūsų vertė?"

Būdama veiklaus būdo optimistė, G. Petkevičaitė-Bitė tiki, kad žmonija ras tobulesnes bendravimo, sugyvenimo formas. Piliečių socialumo orientyras ir dorovingumo šerdis pedagogei yra sąžinė, kartais vadinama vidiniu įsitikinimu. Jautri sąžinė neleidžia apleisti nuskriausto, nelaimingo žmogaus būties. Kiekvieno pavargėlio asmenyje matė daug kentėjusią sielą, kuriai jautė simpatiją ir gilią užuojautą. Pasiryžimo padėti ir tarnavimo nuostata kyla už užuojautos jausmų, nulemtų žmoniškumo kaip gėrio sampratos. Sąžinę formuoja darbo ir pareigos įsisąmoninimas, ypač ryškus rašytojos kūriniuose. Pavyzdžiui, dėl sąžiningo darbo ir vargo Vilkienė (apsakyme „Vilkienė") vaizduojama kaip šventoji. Miręs vyras per sapną žiūri į sielvartaujančią Vilkienę rūsčiai ir primena jai motinos pareigą rūpintis vaikais.

Tačiau rašytojos tekstuose gėris nėra vien nepriklausoma jėga. G. Petkevičaitės-Bitės raštuose tikima, kad būtent Dievas įkvepia gailestingumą dėl nelaimės. Transcendentinė jėga laužo gyvenimą kaip reali galybė apsakyme „Baudžiavos naktis": „kai dvaro ponia liepia Jonui Jonaičiui atkasti savo vyro kapą ir surasti žiedą, jis ima girdėti čypiančius, kaukiančius pragaro balsus. Iš mažens jis žinojo, jog tai dūšelės, kurios dar ne visai grynos, į dangų jų nepriima... neturėdamos kur dingti, čiuožia jos šlamėdamos, labiausiai puola prie gyvenamų trobų, kad gyvieji už jas atsimelstų". G. Petkevičaitė-Bitė visą gyvenimą prisimena L. Ivinskio žodžius apie asmeninį dorumą kaip būtiną prielaidą po mirties regėti Dievą ir jį gaubiančią dangišką šviesą. Vaižgantas yra taikliai nurodęs G. Petkevičaitės-Bitės religinio brendimo aplinkybes ir jos nekonfesinį tikėjimą apskritai dievybe, pirmiausia pasireiškiančia dorų darbų veiksmingumu. Dėl fanatiško religinio auklėjimo dar paauglė būdama rašytoja tapo skeptikė, atsisakė lankyti katalikų bažnyčią ir kapeliono pamokas. Iš gyvenimo patyrimo susiklostė jos praktinė religija: ta tikyba geriausia, kuri labiau sugeba išmokyti, kaip paprastus žmones mylėti ir pati juos myli. Ji pripažįsta Dievo galybę, bet negali jo apibūdinti ir nesvarsto, kuri konfesija yra geriausia. Ji supranta, kad Dievo dvasia pirmiausia reiškiasi meilės bei gailestingumo darbais: „Kai girdžiu bažnyčios varpus, šaukiančius žmones pagarbinti Aukščiausiąjį iš širdies plaukiančiais žodžiais, skrenda į mane iš motinos kapo balsas, šaukiąs pagerbti Aukščiausiąjį iš širdies plaukiančiais darbais". Rašytoja gerbia tikybą, kylančią iš tikro sielos įsitikinimo, pripažįsta doriniais veiksmais pagrįstą tikėjimą ne tik bažnyčioje, bet ir už bažnyčios ribų, konkrečiame gyvenime, tikėjimą doros ir teisybės Dievu.

Nors meniniu požiūriu iliustratyviai, publicistiškai, romano „Ad astra" veikėja Elzė Kęsgailytė taip pat vedama gėrio ugdymo, dvasinio tobulėjimo keliu, rodomas herojės auklėjimas ir auklėjimasis. Gyvenimas suprantamas ne kaip žaidimas, o kaip rimta ir šventa pareiga gyventi kitų labui. Tik kilnūs troškimai ir budri gera valia geba nykštukus paversti karžygiais. Todėl šias ypatybes veikėja raginama puoselėti ir auklėti nedvejojant kaip mažus grūdus. Elzė trokšta tapti savarankišku žmogumi, galinčiu klausytis tik savo sąžinės balso. Ji stengiasi sujungti du troškimus: gyvenimą kaip pareigos atlikimą ir siekimą, kad gyvenimas turi būti gražus. Pareigos atlikimo esminis turinys ir gero darymo šerdis suprantama kaip nelaimingųjų šelpimas, guodimas, raminimas. Žmogus, nelavinantis savo visuomeninio veikimo ypatybių,

Nukelta į 8 psl.

Pažintis su naujuoju LTSC tarybos pirmininku

Atkelta iš 6 psl.

slininkus bei karininkus, kurie studijuoja visuomenės santykius su kariuomene. Dr. Vitas buvo pakviestas prisidėti prie IUS darbų dar rengiant magistro darbą, o gavęs magistro laipsnį, priimtas į organizaciją kaip mokslinis bendradarbis (angl. *fellow*). Įgijęs mokslo daktaro laipsnį Loyola University Čikagoje, dr. Vitas buvo pakviestas sužimti IUS direktoriaus pavaduotojo pareigas, o 2003 m. buvo paskirtas vykdomuoju direktoriumi. Dabar organizuoja 12-tąją IUS tarptautinę konferenciją ir kiekviena proga ten mini Lietuvos vardą. Taip pat konsultuoja vieną IUS mokslininką, ruošiantį knygą apie karinės prievolės istoriją, kurioje bus naudojama medžiaga iš dr. Vito knygos, įtraukiant Lietuvą į studiją. 1995 m. Northwestern University įvertino dr. Vito darbą IUS organizacijoje ir suteikė jam lankančio mokslininko (*visiting scholar*) titulą.

Dr. Tomas Remeikis – LTSC tarybos pirmininkas 1982–1988 m.

Studijų metais dr. Vitas su prof. S. C. Sarkesianu redagavo knygą apie JAV kraštą apsaugą ,,U.S. National Security Policy and Strategy: Documents and Policy Proposals" (1988), kuri buvo išleista ,,Greenwood" leidyklos bebaigiant daktaro disertaciją. Antras tomas išleistas 1996 m.

Įdomu, kad lietuvio mokslininko veikla žinoma net tolimuose kraštuose. Dr. Vito straipsnis apie karininkų lavinimą paskelbtas JAV kariuomenės Generalinio štabo kolegijos, buvo Taivano Krašto apsaugos ministerijos išverstas į kinų kalbą karininkų lavinimo reikalams.

Nesitenkindamas vien tiktai studijomis, dr. Vitas tarnavo JAV kariuomenės atsargoje puskarininkiu ir karininku civilių reikalų, taikos palaikymo ir lingvistų vienetuose. Vienose NATO pratybose buvo paskirtas Lietuvos karių vertėju ir už puikiai atliktą darbą apdovanotas JAV armijos pagyrimo ordinu.

LTSC vairą dr. Vitas perėmė pakankamai sudėtingu Centrui laiku – LTSC rėmėjai, kurie žinojo apie Centro veiklą, tikslus, reikšmę, pamažu iškeliauja anapilin, naujoji lietuvių karta dar nėra gerai susipažinusi su LTSC veikla, archyvų daugėja, jaučiamas patalpų trūkumas, kyla nuomos kainos. Tačiau dr. Vitas nusiteikęs optimistiškai ir mano, kad lietuvių visuomenė neleis sunykti kultūros židiniams ir kad LTS veikla turėtų plėstis, atsižvelgiant į šiuolaikinės lietuvių visuomenės poreikius. Pateikiame keletą minčių iš pokalbio su dr. Vitu.

Ar tiesa, kad lietuvybė ir Lituanistikos tyrimo ir studijų centras Jums yra neatskiriami dalykai?

Jau nuo senovės lietuvių tauta pripažįsta ne tiktai valstybinę, bet ir etnografinę Lietuvą. Nuo XIX a. pabaigos lietuviai pradėjo sparčiau emigruoti į kitus kraštus, kur jie kūrė savo tautinį gyvenimą: steigė organizacijas, parapijas, teatrus, rašė knygas, leido laikraščius bei žurnalus. Štai kodėl mano siela ir širdis yra LTSC. Lietuva – tai ne tik valstybės teritorija, geografinis vienetas, bet ir visur esantys bei veikiantys lietuviai. Lietuva yra mūsų širdyse. Dabar turime pripažinti, kad lietuviai yra ir pasaulinė tauta. Visuose žemynuose jie sukūrė dalį bendro kultūrinio kraičio. Mes turime jį išsaugoti, tyrinėti ir skleisti pasaulyje, mokslo srityje. LTSC rinkiniai, archyvai, bibliotekos leidžia tai daryti. Be to, jei Lietuva gyvuoja ten, kur veikia lietuviai, tai negalime – kaip yra pasidarę madinga – visko siųsti į Lietuvą. Lietuviai plačiame pasaulyje turi išsaugoti savo lobyną ten, kur jis kuriamas. Žinoma, jis turi būti prieinamas visiems. Todėl reikalingas LTSC bei kiti mūsų archyvai ir bibliotekos. Remkime juos visus, kad lietuviai, ar Lietuvoje, ar kur kitur gyvendami, liktų turtingi mokslo ir kultūros prasme.

Jūs visą laiką pabrėžiate ne tik mėgėjišką požiūrį į mūsų kultūrą, bet ir mokslinius tyrinėjimus. Ar tas pats pasakytina apie Jūsų numatomas pirmenybes LTSC veikloje?

Kas yra mokslas klasikine prasme? Tai visapusiškas žmogaus proto vystymasis ir smalsumo skiepijimas. Asmuo sutvertas ne tik turėti siaurus interesus ar profesinę patirtį, bet ir studijuoti žmogaus bei pasaulio esmę, pasirėmęs įvairiomis mokslo disciplinomis. Nors lietuvių tauta skelbiasi gerbianti mokslą, per dažnai lietuviai, ypač pokario išeiviai, supranta mokslą siaurąja prasme, t. y. kaip žinias, reikalingas ieškant darbo. Tokia galvo-sena nepadeda žmogui ir nepadeda lietuvių tautai. Mes turime gal-voti apie mokslą plačiąja prasme. Taip pat turime skatinti jaunimą ne tik semtis žinių, bet ir studijuoti įvairias mokslo šakas, kurios paįvairina ir stiprina išeivijos veiklą. Mąstant apie tai LTSC veiklos atžvilgiu, norime, kad studentai bei mokslininkai pritaikytų įvairių sričių teorijas studijose apie Lietuvą ir lietuviškas temas.

Nagrinėjame įvairius elektroninio medžiagos prieinamumo modelius, pvz., Smithsonian Institution. JAV valdžios institucijos ,,Smithsonian 2.0" užmojis yra skenuoti archyvinę medžiagą, padarant ją prieinamą mokslininkams visame pasaulyje. Net ir JAV mokslininkams darbas pasidaro lengvesnis, nes imama geriau suvokti, kas yra Smithsonian rinkiniuose. LTSC tarybos narė, buvu-si JAV Kongreso bibliotekos darbuotoja Dalė Lukie-nė yra JAV LB Archyvų komiteto pirmininkė. Ji sunkiai dirba, stengdamasi mus ir kitus išeivijos ar-chyvus padaryti Lietuvos bibliotekų bei archyvų tinklų, pvz., LITNET ir LABT, dalimi. Esame kalbėję su dr. Giedriumi Subačiumi, UIC PLB Lituanistikos katedros vedėju, kaip geriau sujungti, bent pra-džiai, Šiaurės Amerikos ir Lietuvos mokslo veiklą, susijusią su Lietuva ir lietuviškomis temomis. Jau seniai bendraujame su Lietuva. Man anksčiau teko dalyvauti pasitarimuose Vilniaus universitete, Martyno Mažvydo nacionalinėje bibliotekoje bei Švietimo ir mokslo ministerijoje. Nuolatos ir įvairiai su jais ir kitomis įstaigomis dirbame. Darbų tikrai nestokojame, atrodo, kad šie bei kiti projektai truks daug metų ir jiems reikės nemažai lėšų.

Ar tai yra praktiškai įgyvendinama?

Dažnai girdžiu: ,,Tai gražiai skamba, bet nepraktiška, iš to nepragyvensi." Kai kurie lietuviai draugai juokdavosi iš mano pasirinktos politinių mokslų srities. Jie buvo ,,praktiški" – studijavo inžineriją, teisę, farmaciją ir t. t. Reikalingos visos profesijos, bet tie mano studijų laikų draugai per dažnai žiūrėjo į universitetą tarsi į amatų mokyklą, o ne mokslo akademiją plačiąja prasme. Aš labiau kalbu ne apie žmogaus profesiją, bet pasaulėžiūrą. Dabar pažįstu nemažai tų ,,praktiškųjų", kuriems šių laikų ekonomikos sūkurys ar pokyčiai pramonėje atėmė darbą. Tai kas yra ,,praktiškumas"? Laikas pakeisti lietuvių išeivių galvoseną apie mokslą bei praktinį asmens prisitaikymą prie pasaulio ir prisidėjimą prie jo gerovės. Galvoti kitaip gali būti net pavojinga mūsų tautai, pvz., kai kurie lietuvių visuomenės veikėjai diskutuoja dėl dvigubos pilietybės, dažnai neturėdami mokslinio pagrindo tą reikalą kompetentingai pristatyti ir diskutuoti. Jie neturi tarptautinės teisės, normatyvinės politinės teorijos bei politinių mokslų mokslinio laipsnio ar reikiamo išsilavinimo. Nesupranta pilietybės esmės ir galvoja, kad tai yra teisinis ir finansinis reiškinys. Atvirkščiai, tai yra esminė žmogaus sąvoka bei emocinis ryšys su valstybe, turintis teisines ir finansines pasekmes. Pilietybė nagrinėjama Vakarų pasaulyje nuo Sokrato laikų. Nesvarbu, kokia nuomonė apie dvigubą pilietybę, bet žmogus, kalbantis dalies tautos vardu, turi turėti atitinkamą mokslinį pagrindą.

Kokią matote lietuvių išeivijoje ateitį?

Būkime mokslininkų, ne vien mėgėjų tauta. O jei lietuvių išeivija neskatins jaunimo studijuoti tautai svarbių mokslo šakų ir jas pritaikyti lietuviškoms temoms, nedejuokime dėl išeivijos lietuvių mokslininkų trūkumo. Jei jų nebus, tai bus mūsų pačių kaltė.

Tačiau esu optimistas dėl LTSC veiklos ateities ir įtakos lietuvių visuomenei bei kitataučiams. 2012 m. LTSC sukaks 30 metų, kai 1982 m. pradėjome burti jau veikiančias institucijas, nors patys archyvai buvo renkami dar pokario Vokietijoje. Tad iš tikrųjų veikiame jau 65 metus, jei įskaičiuojame Vincento Liulevičiaus darbus DP stovyklose ir vėliau, kuriant Pasaulio lietuvių archyvą (vieną iš LTSC padalinių). Netrukus visuomenei paskelbsime naują LTSC įvaizdį, bandydami skleisti mokslo ir kūrybos išlaikymo svarbą mūsų tautai. Šiuo metu sprendžiame patalpų klausimą ir mokslinės veiklos gaires. Turime įdomių minčių, kuriomis pasidalinsime su lietuvių visuomene. LTSC trisdešimtmetis – tai graži sukaktis iškelti praeities laimėjimus ir planuoti mūsų Centro šviesią ateitį. ❑

Gabrielė Petkevičaitė-Bitė

Atkelta iš 7 psl.

„prilygsta riešutui, kurio branduolį kirminai suėdė, palikdami tik dulkes". Elzė panaši į dvasinių rašytojų vaizduojamą suidealintą pavyzdinį personažą (pavyzdžiui, šventojo Pranciškaus Salezo „Filotėją"). Ji slopina savo jusles ir ragina save asketiniais šūkiais: „šalin pagundos; turiu būti tvirta, noriu būti dora; valios, kietos kaip plienas!" Kita vertus ši rašytojos pavaizduota veikėja atskleidžia jos ugdymo siekinius, jos socialinio veikimo gaires, veikimo motyvų ir elgsenos jungimą. Dievo įsakymai iš esmės reiškiasi sąžinės balsu, todėl būtina jį plėtoti ir jo klausyti. „Tada kiekvienas mūsų noras, kiekvienas nudirbtas darbas, kad ir kitų nepastebėtas, spindės mumyse it Mozės ragas ir suteiks mums brangiausią turtą – ramią, tyrą sąžinę, o žmonijai brangų indėlį – ištikimą savo pareigos žmogų". Kaip ir kiti mūsų kultūrininkai ir visuomenininkai XX a. pradžioje, socialinį klausimą Bitė paverčia sąžinės klausimu, karo baisumų išjudintus griūvančius kultūros dėsnius paremia doros kolonomis.

Gyvenimo pabaigoje rašytoja skundėsi svarbiausia savo būdo yda – svetimų vargų atjautimu, atitraukiančiu nuo rašymo, tačiau tokia „yda" buvo žmoniškumo varomoji energija. O žmoniškumo ugdymas jos kūryboje apima valios lavinimą, kultūrinį auklėjimą bei piliečio formavimą. Vertėtų ir mums labiau įsidėmėti G. Petkevičaitės-Bitės pilietinio lavinimo kultūrines pamokas – pasaulio pertvarkymas prasideda realiais darbais tarp mus supančių aplinkinių kaip veiklios artimo meilės mokymas. ❑

Puziniškio dvaras Panevėžio rajone, kuriame gyveno ir dirbo G. Petkevičaitė-Bitė.